

VÍT JANČÁK

PŘÍSPĚVEK KE GEOGRAFICKÉMU VÝZKUMU PERIFERNÍCH OBLASTÍ NA MIKROREGIONÁLNÍ ÚROVNI

V. Jančák: *Contribution to the geographical research on peripheral regions at the microregional level.* – Geografie – Sborník ČGS, 106, pp.26 – 35 (2001). – The article deals with the results of research on peripheral region at the microregional level. The results of field research in four model territories selected in regions with different geographical conditions are evaluated. The resulting SWOT analysis of different model regions is given and compared. The second part of the contribution interprets the subjective perception of a selected population sample in the model territories, the results of a questionnaire inquiry done in all the model regions are evaluated and compared.

KEY WORDS: peripheral regions – microregional level – model region – SWOT analysis – questionnaire inquiry

Článek vznikl v rámci projektu „Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR“ Grantové agentury UK, grant č. 126/1998/M. Autor článku děkuje agentuře za podporu.

1. Úvod

V předchozích příspěvcích byla věnována pozornost otázkám chápání a definicím pojmu periferie, různým přístupům ke studiu dané tematiky (Havlíček, Chromý 2001) a aplikaci statistických metod na danou tematiku, resp. možnostem využití komponentní a shlukové analýzy při vymezování potenciálních periferních oblastí v Česku (Marada 2001). Autor druhého článku diskutuje soubor vstupních ukazatelů za jednotlivé okresy Česka a věnuje se výsledkům shlukové analýzy a vlastnímu vymezení periferních oblastí Česka pomocí hodnot faktorových skóre. Tímto způsobem zjišťuje problémové oblasti, resp. vymezuje potenciální periferní oblasti na mezoregionální úrovni – na bázi okresních jednotek. Protože okresy jsou však územní jednotky vnitřně silně diferencované, nestačí v dalším výzkumu periferních oblastí na této řádovostní úrovni zůstat. Je to však nezbytný první krok v tomto hodnocení. Dalším krokem studia tak měla pak být práce s územními jednotkami nižší řádovostní úrovně, tedy pokus o vymezení periferních oblastí na základě souboru reprezentativních ukazatelů. Při tomto výběru je potřeba vycházet z poznatků získaných z hodnocení na okresní úrovni. Výběr reprezentativních ukazatelů za územní jednotky nižšího řádu (obce, příp. katastry) je však velmi obtížný, při hodnocení jsme byli pochopitelně limitováni omezeným počtem relevantních ukazatelů. Kromě základních údajů (počet obyvatel, resp. hustota zalidnění), které jsou každoročně publikovány, nejsou relevantní aktuální data k dispozici. Hodnocení na základě územních jednotek nižších než jsou okresní jednotky se věnoval např. J. Musil (1988), který užívá tzv. generelové jednotky, M. Hampl, V. Gardavský a K. Kühnl (1987) se zabývají hodnocením

exponovanosti území Česka, M. Hampl (2000) se věnuje současným tendencím rozvojové diferenciace v pohraničních regionech.

V dalším kroku výzkumu jsme zvolili metodu užívanou zejména v zahraničí, výzkum vybraných modelových území (tzv. case study). Zvolili jsme čtyři modelová území, ve kterých jsme provedli geografický výzkum včetně terénního a dotazníkového šetření. Cílem této části příspěvku je tak vyhodnotit a porovnat výsledky terénního výzkumu ze čtyř modelových území, lokalizovaných v oblastech s různými geografickými podmínkami. V rámci dalšího hodnocení jsme se zaměřili i na hledání rozvojových možností modelových území (např. v rámci provedené analýzy SWOT). V závěru je pak věnována pozornost ověření základních hypotéz: 1. Zvolená modelová území jsou lokalizována v různých geografických podmínkách, prošla rozdílným historickým vývojem, což má vliv na různé možnosti budoucího vývoje. 2. Možnosti dalšího vývoje závisí na konkrétním geografickém potenciálu daného území, klíčovou roli hraje poloha daného území.

V další části je věnována pozornost subjektivní reflexi vnímání perifernosti, tj. jak perifernost vnímají obyvatelé žijící v modelových územích; k tomu bylo využito výsledků dotazníkového šetření, které bylo v jednotlivých modelových územích provedeno.

2. Metodika mikroregionální analýzy periferních oblastí – terénní šetření

Prvním krokem byl výběr modelových území pro terénní šetření. Při výběru jsme vycházeli z analýzy okresních dat, při konkrétním ohraničení modelových území jsme využili databáze za jednotlivé obce. Základním předpokladem pro výběr modelových území bylo, aby byla jako modelová vybrána území v periferních oblastech s rozdílnými geografickými podmínkami a zároveň aby reprezentovala specifické typy periferie. Jako modelová území pro výzkum periferních oblastí jsme vymezili čtyři území s pracovními názvy Starý Hrozenkov, Jemnicko, Českokrumlovsko a Třemšínsko.

První typ periferie reprezentuje modelové území Starý Hrozenkov ležící v okrese Uherské Hradiště při státní hranici se Slovenskem. Toto modelové území tak reprezentuje periferní území při nově vytvořené hranici, kde je zajímavé sledovat projevy vlivu nové bariéry – státní hranice – do života místních obyvatel. Navíc jde o území, jehož jádro tvoří vyhraněná kulturní oblast Moravské Kopanice. Území je dále poměrně silně polarizované ve smyslu centrum (Starý Hrozenkov) a zázemí („horské kopaničářské“ obce), modelové území Starý Hrozenkov zasahuje do CHKO Bílé Karpaty. Druhým typem je modelové území ve vnější periferii, ležící při státní hranici, která byla před rokem 1989 „železnou oponou“ (Českokrumlovsko). V souvislosti s geopolitickými změnami v počátku 90. let se však změnila i podmínky pro další rozvoj modelového území. Třetí zvolené modelové území představuje oblast ležící v historicky zaostalé, nerozvinuté zemědělské oblasti v příhraničním prostoru (modelové území Jemnicko). Charakteristická je poloha tohoto modelového území kolem administrativních hranic čtyř okresů, tří krajů a při státní hranici. Jde tak o území ležící na hranici několika problémových okresů (vysoká nezaměstnanost, nízká vybavenost obcí, špatná dostupnost center apod.). Poslední vybrané modelové území Třemšínsko reprezentuje tzv. vnitřní periferii. Jde o nerozvinuté periferní území ležící na hranici tří krajských jednotek, území bez přirozeného centra, které však neleží v blízkosti státní hranice.

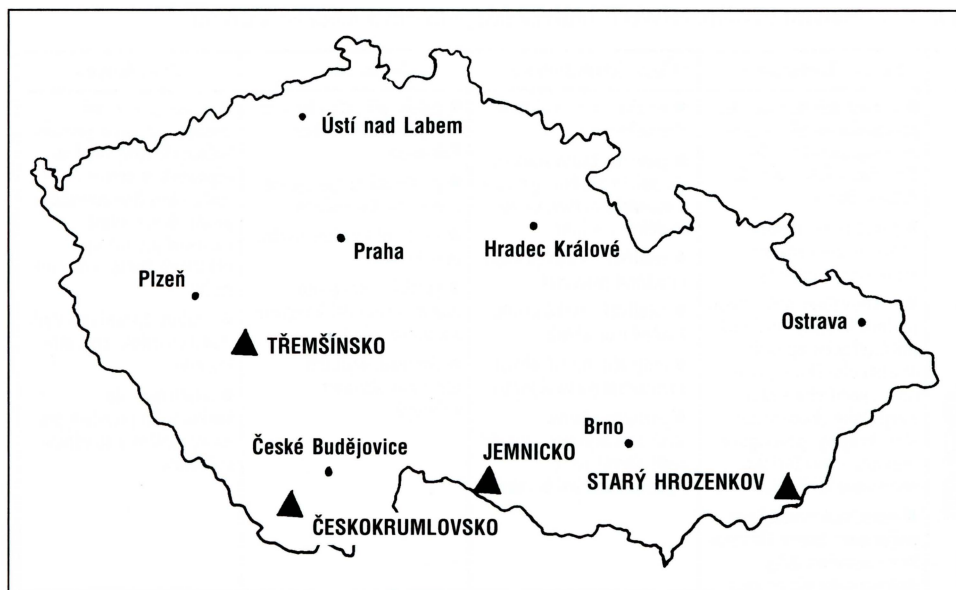
Při vlastním terénním šetření jsme zachovávali obecná pravidla pro výkon dotazníkových šetření (proporční zachování věkové struktury respondentů, zachování základního poměru podle pohlaví apod.). Terénní šetření i vlastní dotazníkové šetření proběhlo v modelových územích v rozmezí více než jednoho roku (Starý Hrozenkov – červen 1999 a září 2000; Českokrumlovsko – červen 1999 a červen 2000; Jemnicko – červen 1999 a červen 2000; Starý Smolivec – červen 2000). Tazatelé byli studenti geografie a demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kteří touto formou absolvovali terénní cvičení ze socioekonomické geografie. Respondenti nebyli předem vybráni, resp. tazatelé byli poučeni o pravidlech jejich výběru přímo v terénu. Tazatelé tak prováděli náhodný výběr respondentů se zachováním výše zmíněných základních pravidel dotazníkového šetření. Součástí terénního výzkumu bylo i hodnocení dané lokality (obce) tazateli (komunikace s lidmi, vlastní postřehy o obci). Subjektivní hodnocení tazatelů byla diskutována a výsledně zohledněna v závěrečných hodnoceních. V jednotlivých modelových územích byly provedeny též řízené rozhovory s klíčovými osobnostmi daných modelových územích (starostové obcí a představitelé zainteresovaných organizací jako např. představitelé správy CHKO apod.). V modelovém území Třemšínsko jsme jako formu komunikace s obecními úřady zvolili korespondenční anketární šetření kombinované s řízenými rozhovory.

Při sestavování vlastního dotazníku pro výzkum v modelových územích jsme vycházeli ze zkušeností autorů, kteří prováděli podobně orientovaný výzkum v minulosti. Zejména jsme se inspirovali výzkumem P. Spišiaka (1999) z bratislavské univerzity, který se řadu let věnoval výzkumu česko-slovenského pomezí ze slovenské strany. Dalším inspirujícím materiálem byl výzkum prováděný geografickou sekcí Přírodovědecké fakulty UK v Praze řešící rozvojové možnosti povodí Kocáby (Bičík, Perlín, Šefrna 2001). K dispozici jsme měli i závěry výzkumu v regionu Vranov nad Dyjí – Jemnice (Vaishar 1999, Vaishar, ed. 2000) a informace o dotazníkovém šetření v oblasti Kraslice – Klingenthal (Jeřábek 2000).

Pro dotazníkové šetření ve vybraných modelových územích jsme vytvořili vlastní dotazník, který obsahoval 66 otázek. Dotazník byl strukturován tak, aby postihl základní oblasti života v modelových územích. Otázky se dají shrnout do tří základních schematizujících tematických bloků: obec (vztah k obci, vztah k širšímu zázemí, autorita v obci, zájem o dění v obci, schopnost osobní iniciativy, vnímání pocitu bezpečí v obci), osobní život respondenta (bydlení, zaměstnání, uvažuje-li tazatel o stěhování, mezilidské vztahy v obci, v případě modelového území Starý Hrozenkov pak vnímání hranice, zda jde o zásah do osobních životů obyvatel apod.). Dalším tematickým okruhem otázek byla doprava (se stěžejními otázkami týkajícími se dopravní dostupnosti, spádovosti za obslužnou sférou, způsobu dopravy apod.). Některé doplňkové otázky se týkaly i oblasti vnímání cestovního ruchu (vnímání návštěvníků a různých forem cestovního ruchu). Dotazník byl vytvořen jako univerzální pro všechna modelová území, resp. ve všech modelových územích byl aplikován stejný dotazník. Otázky, které byly v některých modelových územích irelevantní, byly vypuštěny (např. otázky týkající se hraničního efektu ve vnitřní periférii).

3. Analýza SWOT

V modelových územích bylo provedeno hodnocení silných a slabých stránek, možných ohrožení a příležitostí daného modelového území pro další rozvoj,

Obr.1 – Lokalizace modelových území

tzv. analýza SWOT. Výsledná analýza SWOT, která je v podstatě syntézou analýz dílčích složek rozvoje daných území, je založena na výsledcích terénního šetření v jednotlivých modelových oblastech, na výsledcích řízených rozhovorů a anketárním šetření se zainteresovanými osobnostmi regionu. Při jejím zpracování jsme v rámci vlastního terénního šetření využili i subjektivního vnímání jednotlivých tazatelů, kteří se terénního šetření účastnili a během týdenního pobytu v daném modelovém území se s příslušným modelovým územím poměrně dobře seznámili.

V tabulce 1 je uvedeno srovnání výsledných SWOT analýz pro jednotlivá modelová území. V podstatě všechna modelová území leží v oblastech s relativně kvalitním životním prostředím nebo s relativně vysokým přírodním potenciálem. Jsou to oblasti mimo hlavní centra osídlení a tato skutečnost je pro ně podstatná z hlediska jejich dalšího rozvoje. Z hlediska polohy je také rozhodující vzdálenost, resp. sousedství s hranicí EU. Regiony při hranici se státy EU mají podstatně větší možnosti získat finanční prostředky na různé aktivity, a to zejména prostřednictvím různých dotačních titulů v rámci přeshraniční spolupráce se sousedními zeměmi. Vliv polohy na rozvoj konkrétní lokality však nelze omezit jen na vnímání polohy modelového území vzhledem k okolí („makropoloha“), podstatná je i „mikropoloha“ dané lokality, tedy poloha na lokální úrovni uvnitř modelového území (modelové území Starý Hrozenkov – rozdíly v dopravní dostupnosti centra a okolních „horských“ obcí).

Pro rozvoj obce, resp. mikroregionu je v první řadě podstatné soustředění, resp. existence ekonomických aktivit. Příkladem je hraniční přechod ve Starém Hrozenkově, který jednak zabezpečuje pracovní příležitosti pro místní obyvatele, jednak přináší do obecní pokladny i finanční prostředky z pronájmu budov a pozemků, tvořících zázemí přechodu. Obecní rozpočet tak může být vysoký, což umožňuje další investice do rozvoje obce (infrastruktura apod.). Z ekonomického hlediska je pro rozvoj konkrétního mikroregionu podstatné zvýšení daňové výtěžnosti. Jak se ukazuje z mikroregionálních analýz,

Tab. 1 – Srovnání výsledné SWOT analýzy pro jednotlivá modelová území

	Starý Hrozenkov	Českokrumlovsko	Jemnicko	Třemšínsko
Silné stránky	<ul style="list-style-type: none"> ● poloha při hraničním přechodu na Slovensko na mezinárodní silnici Trenčín – Uherské Hradiště – Brno ● přeshraniční spolupráce se Slovenskem, stále živé kontakty ● zachovalost přírodních hodnot krajiny, příklad udržitelného způsobu soužití člověka s přírodou, specifická krása karpatské „kopaničářské“ krajiny, propagace regionu – biosferická rezervace UNESCO ● relativně vysoký rozpočet obce Starý Hrozenkov (zejména díky hraničnímu přechodu) ● relativní bezpečnost související se zvýšenou ochranou státní hranice ● silná lokální identifikace obyvatel s regionem „Moravských Kopanic“, kulturní život obce (festival, folklorní soubor Kopaničář) 	<ul style="list-style-type: none"> ● poloha při vnější hranici Evropské unie ● poměrně hustá silniční síť, poloha při hlavní silnici a železničním tahu České Budějovice – Linz ● relativně vysoký přírodní i kulturní potenciál ● relativně vysoká kvalita životního prostředí ● imigrační území, oblast s nárůstem počtu obyvatel ● pozitivní věková struktura obyvatel – vysoký podíl obyvatelstva v předproduktivním věku 	<ul style="list-style-type: none"> ● poloha při vnější hranici Evropské unie, blízkost Rakouska ● přeshraniční spolupráce Jemnice s Rakouskem ● relativně kvalitní životní prostředí ● vysoké citové pouto místních obyvatel k regionu a k místu, kde žijí ● Barchan, nejstarší historická slavnost v Evropě 	<ul style="list-style-type: none"> ● relativně kvalitní přírodní potenciál, přírodní hodnoty krajiny (klid na odpočinek, dostatek lesů), spolu s kvalitou životního prostředí má oblast potenciál pro rozvoj některých forem cestovního ruchu) ● kvalitní životní prostředí (čistota ovzduší, charakter krajiny) ● relativně málo konkurenční prostředí pro rozvoj malého a středního podnikání
Slabé stránky	<ul style="list-style-type: none"> ● izolovaná poloha vzhledem k vnitrozemí a okresnímu městu daná reliéfem Bílých Karpat; odlehlost (potíže s přivedením sítí) ● nízký podíl obyvatelstva s vyšším vzděláním, migrace obyvatel z horských obcí do Starého Hrozenkova ● nedostatek pracovních příležitostí v místě ● roztroušený typ osídlení (zástavby) v kopaničářských obcích ● špatná dopravní dostupnost horských obcí, klesající frekvence veřejné autobusové dopravy ● nedostatek zařízení cestovního ruchu a služeb pro cestovní ruch ● zátěž životního prostředí tranzitní kamionovou dopravou 	<ul style="list-style-type: none"> ● stále příliš vysoká zaměstnanost v priméru ● nízká hustota zalidnění ● podprůměrný podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním ● podprůměrný rozvinutý průmysl ● nedostatečná dostupnost území veřejnou dopravou ● nedostatečně rozvinutý sektor služeb (infrastruktura versus rekreační atraktivita území) ● pomalé železniční spojení s krajským městem České Budějovice 	<ul style="list-style-type: none"> ● území leží na rozhraní tří okresů, resp. krajů (Brněnský, Jihlavský, Českobudějovický), z čehož vyplývá periferní poloha – investice, infrastruktura, špatná dostupnost center, úřadů, možnosti zaměstnání ● poloha mimo hlavní dopravní tahy – nedostatečné dopravní spojení do krajských a okresních měst a do Rakouska, špatná kvalita silnic ● nízká vybavenost obcí technickou infrastrukturou ● vysoká míra nezaměstnanosti, nízká míra podnikatelské aktivity ● vesnice dosidlovány po válce – vliv na „kvalitu“ obyvatelstva, vysoký podíl staršího obyvatelstva ● nízký zájem místního obyvatelstva o rozvoj v regionu a přeshraniční spolupráci, špatná informovanost, slabá propagace celého regionu 	<ul style="list-style-type: none"> ● území leží na rozhraní tří okresů a krajů (Středočeský, Českobudějovický a Plzeňský) a z toho vyplývající periferní poloha – investice, infrastruktura, špatná dostupnost center, úřadů, možnosti zaměstnání ● nízká vybavenost obcí obslužnou sférou, relativně nízká kvalita nabízených základních služeb (potraviny, restaurace) a z toho vyplývající omezení pro rozvoj cestovního ruchu ● nízká vybavenost obcí technickou infrastrukturou ● špatné dopravní spojení, klesající frekvence veřejné autobusové dopravy, špatná kvalita silnic v okrese Plzeň-jih ● poloha mimo hlavní dopravní tahy (železniční i silniční)

Tab. 1 – pokračování

	Starý Hrozenkov	Českokrumlovsko	Jemnicko	Třemšínsko
Možnosti	<ul style="list-style-type: none"> ● dostatek volných ploch pro bytovou výstavbu ● rozvoj služeb orientovaných na hraniční přechod a cestovní ruch ● rozvoj letního i zimního cestovního ruchu, využívajícího folklorních tradic, specifík místního života (agroturistika, ubytování v soukromí) a krás krajiny ● rozvoj výroby šetrné k životnímu prostředí (dřevozpracující průmysl, větrné elektrárny, drobná výroba) ● rozvoj aktivit spojených s biosferickou rezervací UNESCO 	<ul style="list-style-type: none"> ● větší možnosti získání dotací od EU (poloha na vnější EU-hranici) ● velmi výhodné podmínky pro rozvoj cestovního ruchu ● možnost využít spolupráci s ekonomicky silnějším zahraničním partnerem ● poměrně nízká úroveň mezd jako „pull-efekt“ pro investory ● na komunální ale i podnikatelské úrovni navázat intenzivnější vztahy s Rakouskem ● rozvoj spojený s výstavbou dálnice D3 a rekonstrukcí železničního koridoru 	<ul style="list-style-type: none"> ● rozvoj cestovního ruchu (údržba památek, větší propagace Barchanu, cyklostezky, podpora podnikatelů v tomto odvětví) ● přeshraniční spolupráce s Rakouskem ● tvorba pracovních míst v Jemnici ● rozšíření spolupráce s okolními centry (Slavonice, Dačice, Moravské Budějovice) ● snížení nezaměstnanosti lokalizací k životnímu prostředí šetrných výrobo ● zlepšením dopravního spojení na investičně zajímavé oblasti v okolí Jihlavy (vývoj v souvislosti s plánovanou rychlostní silnicí Znojmo – Jihlava) ● příležitost začlenění jižní části Jemnicka do Jihlavského kraje, „posun“ na hranici EU 	<ul style="list-style-type: none"> ● potenciál pro rozvoj cestovního ruchu vázaného na přírodní potenciál území (cyklostezky, trasy pro pěší turistiku, cyklostezky, podpora podnikatelů v tomto odvětví) ● větší participace na rozvojových programech a dotačních titulech státních institucí (např. jednotlivá ministerstva) a fondů ● skloubení zemědělské prvovýroby a cestovního ruchu s využitím přírodního potenciálu a charakteru krajiny (agroturistika) ● lokalizace sociálních a zdravotnických zařízení (i komerčních) využívajících přírodní potenciál a polohu v relativní blízkosti hlavního města (sanatoria, léčebny, sportovní tréninkové areály, golfové hřiště, agroturistika – koně)
Ohrožení	<ul style="list-style-type: none"> ● emigrace mladé populace do větších center ● prohloubení izolace v důsledku změny postavení hraničního přechodu (předpokládán časový posun vstupu Česka a Slovenska do EU) nebo pokračujícím úpadkem veřejné dopravy ● ústup od zemědělského hospodaření v „horských“ partiích, které je podmínkou udržení stávajících ekosystémů (sečení luk) ● úpadek dopravní obslužnosti „horských“ obcí 	<ul style="list-style-type: none"> ● v budoucnu další nárůst tranzitní silniční dopravy ● nárůst disparit mezi úspěšnými a méně úspěšnými regiony ● při dalším nárůstu nezaměstnanosti emigrace obyvatelstva do vnitrozemí ● negativní dopady blokad a „ochlazení“ přeshraničních aktivit v souvislosti s jadernou elektrárnou Temelín 	<ul style="list-style-type: none"> ● administrativní roztržitost, nemožnost získání dotací na rozvoj regionu díky neatraktivní poloze na hranici tří krajů ● růst nezaměstnanosti ● stárnutí obyvatelstva, nízká vzdělanost, špatná kvalifikace, odchod mladých lidí do větších center s více možnostmi uplatnění, kulturních příležitostí atd., což vede k vyliďňování vesnic, nižší rozpočty obcí ● zrušení místní železniční trati Moravské Budějovice – Jemnice 	<ul style="list-style-type: none"> ● administrativní roztržitost, nemožnost získání dotací na rozvoj celého regionu díky neatraktivní poloze na hranici tří krajů ● růst nezaměstnanosti, odchod mladých lidí do center, postupné vyliďňování ● větší izolovanost v důsledku omezení (pro provozovatele) nerentabilní veřejné autobusové dopravy do malých obcí regionu, prohloubení izolace v souvislosti s úpadkem dopravní obslužnosti

vede cesta zejména přes rozvoj malého podnikání s využitím specifických předpokladů jednotlivých modelových území. Na druhé straně hrozí z tohoto pohledu nebezpečí, a to při nevhodné, resp. nerovnoměrné lokalizaci investic, kdy je většina obyvatel závislá na pracovních příležitostech v jednom relativně velkém podniku. Případné ekonomické potíže podniku pak mají přímý vliv na život mikroregionu. Jako pozitivní pro nastartování možného vývoje se jeví i poměrně nízká úroveň mezd, kdy se region stává atraktivní pro investory (tzv. „pull“ efekt). Nezbytným předpokladem je však atraktivní poloha území (blízkost hranic EU v případě zahraničních investorů, existence dopravní sítě a infrastruktury).

Velký význam pro možný rozvoj mikroregionu má lidský potenciál. Periferní oblasti mají většinou nepříznivou věkovou strukturu s vysokým podílem obyvatelstva vyšších věkových skupin (výjimkou ze zkoumaných modelových území je Českokrumlovsko), a menší podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel. V rámci hodnocení lidského rozvojového potenciálu území je nutné sledovat – jak je již výše uvedeno – i existenci klíčových individualit, schopných a ochotných pracovat na rozvoji oblasti, lidí schopných vytvořit nebo zabezpečit strategii regionálního rozvoje, zjistit možnosti a zabezpečit finanční zdroje pro rozvoj (Starý Hrozenkov). Podstatné je i převládající charakter subjektivního vnímání regionu obyvatelstvem (odevzdanost, či snaha podílet se na rozvoji regionu).

Při hledání konkrétních možností a perspektiv vývoje jednotlivých modelových území je třeba vždy vycházet z konkrétních podmínek a možností daného území (přírodních i sociálních). I když je např. ve většině studovaných modelových územích jednou z hlavních ekonomických aktivit zemědělství, ve všech oblastech není možné doporučovat zavedení, resp. rozšíření tzv. agroturistiky, dnes v zemědělské literatuře tolik „moderní“ formy zemědělského hospodaření v oblastech s horšími podmínkami. Tuto formu zemědělského hospodaření je možné doporučit zejména v modelovém území Třemšínsko, ve Starém Hrozenkově farma zaměřená na agroturistiku úspěšně existuje. Pro rozvoj různých forem cestovního ruchu v modelových územích je nezbytná vazba na infrastrukturu (ve většině modelových územích je nedostatečná) a občanskou vybavenost. Ta je např. v modelovém území Třemšínsko jedním z limitujících faktorů doporučovaného rozvoje možných forem cestovního ruchu (agroturistika, cykloturistika, pěší turistika). Otevírací doba zdejších provozoven je soustředěna do ranních, příp. večerních hodin (orientace na trvale bydlící obyvatelstvo), což neumožňuje projíždějícím nebo případným rekreantům v průběhu dne těchto služeb využít. Nezbytným předpokladem pro nastartování rozvoje konkrétního mikroregionu je pak propagace regionu.

4. Závěry z dotazníkového šetření

Následující část studie je založena na vyhodnocení a komparaci dotazníkového šetření, které jsme ve vybraných modelových územích provedli. Jedná se o vyhodnocení odpovědí na otázky připraveného dotazníku od vybraného vzorku respondentů a o vyvození závěrů. Jde tedy o zpracování, o jistou relativní „objektivizaci“ subjektivního hodnocení jednotlivých respondentů. Vyhodnoceny byly odpovědi na vybrané stěžejní otázky dotazníkového šetření, přičemž v centru našeho zájmu byly trendy a zásadní rozdíl vyplývající z rozdílných odpovědí v jednotlivých modelových územích. Cílem dotazníkového šetření bylo především zmapovat lidský potenciál území, spokojenost obyvatel s životem v daném regionu a v neposlední řadě i jejich ochotu zapojit se na daném území do aktivit, resp. se podílet na rozvoji tohoto území.

Jak je výše uvedeno, otázky v aplikovaném dotazníku se týkaly tří základních tematických bloků. První blok otázek můžeme tematicky shrnout pod označení „obec“. Sledovali jsme vztah respondentů, resp. jejich pouto k obci, v níž žijí, a to z hlediska rodiny, citu k místu, bydlení, práce, vztahů s přáteli a daného způsobu života. Respondenti ohodnotili svůj vztah k obci podle pětistupňové škály. Ve všech modelových územích uvádějí respondenti jako nejsilnější pouto k obci rodinu, cit k místu a bydlení. Naopak nejméně obyvatel poutá k jejich obci práce, i když se mezi jednotlivými modelovými územími ob-

jevují i z tohoto hlediska určité diskrepance; zejména jde o případy, kdy jsou odpovědi soustředěny do opačných pólů hodnotící škály (zřejmě na jedné straně jsou obyvatelé zaměstnaní, relativně spokojení se svou prací, na druhé straně pak většinou nezaměstnaní). Poměrně vysoká je vazba na zaměstnání u modelového území Starý Hrozenkov (patrně dostatek pracovních příležitostí v jádrové obci v souvislosti s hraničním přechodem mezi Českem a Slovenskem), naopak více než 40 % dotazovaných nejsou k obci vůbec vázáni svou prací v modelovém území Třemšínsko a v oblasti Jemnicka. V obou těchto modelových územích, i když na Třemšínsku ve větší míře, jsou problémy s nezaměstnaností, resp. s nedostatkem pracovních příležitostí. Ve třech modelových územích jsou obyvatelé rozhodně nebo spíše spokojeni s činností obecního úřadu (více než 80 %). Jen na Českokrumlovsku je spokojenost nižší (necelých 50 % dotazovaných). Dále hodnotili respondenti obec z hlediska infrastruktury. Odpovědi jsou v podstatě v souladu s očekáváním, resp. reflektují úroveň reálné vybavenosti (výrazná spokojenost se způsobem zásobování vodou a kanalizací ve východním pohraničí). Zajímavé je, že i obyvatelé Třemšínka jsou většinou spíše spokojeni s obchody, službami a místními komunikacemi (horší vybavenost z hlediska občanské vybavenosti). V podstatě ve všech modelových územích převažuje nespokojenost respondentů s možnostmi kulturního využití.

V otázce bydlení jsou respondenti všech modelových území většinou „zcela“ nebo „spíše“ spokojeni s většinou sledovaných parametrů, a to zpravidla ze 70 – 90 %. Spokojenost s bydlením jsme sledovali z hlediska velikosti bytu, příslušenství, okolí, polohy domu v rámci obce a možnosti mít zahradu. V otázce stěhování jsou stabilnější obyvatelé vnitřní periferie (Třemšínsko) a modelového území Starý Hrozenkov, kde více než 70 % obyvatel uvedlo, že neuvažuje o stěhování v žádném případě. Poněkud méně spokojení jsou obyvatelé Českokrumlovska, kde více než 30 % obyvatel připustilo v budoucnu možnost přestěhovat se. Rozdíly však nejsou nijak výrazné. Z hlediska dojížděky za prací nebo za studiem vykazuje nejmenší počet vyjíždějících oblast Starého Hrozenkova, kde v obci zůstává 87 % dotazovaných, naopak největší počet vyjíždějících vykazuje modelové území vnitřní periferie (v obci pracuje jen 56 % dotazovaných). Pokud jde o zaměstnání, vykazují větší stabilitu obyvatelé vnitřní periferie, a to i podle odpovědí na otázku týkající se fluktuace v zaměstnání po roce 1989. Pouze necelých 30 % respondentů na Třemšínsku změnilo po roce 1989 zaměstnání (na rozdíl od 56 % dotazovaných v modelovém území Českokrumlovsko a více než 40 % respondentů východního pohraničí). Tento stav je patrně dán i nedostatkem nových pracovních příležitostí v daných modelových územích. Jako nejvíce konzervativní se projevují obyvatelé vnitřní periferie, a to jak podle podílu podnikatelů a živnostníků, tak podle otázky, zda v budoucnu uvažují o podnikání (na Třemšínsku více než 80 % respondentů nikdy nehodlá podnikat).

Zajímavé jsou výsledky odpovědí na otázku týkající se spokojenosti obyvatel s dopravním spojením. Nejvíce jsou spokojeni obyvatelé vnitřní periferie (přes 80 %) a nejméně obyvatelé Českokrumlovska (jen 50 % respondentů).

5. Závěr

Každé území je specifické svou geografickou polohou, rozdílnými fyzickogeografickými podmínkami, či historickým vývojem osidlování krajiny. Má své přednosti i specifické problémy, proto je při hledání rozvojových možností nut-

né z těchto konkrétních geografických podmínek jednotlivých mikroregionů vycházet.

Modelová území byla vybrána s cílem, aby reprezentovala různé geografické podmínky (vnější periferie při bývalé „železně oponě“, vnější periferie při nově vytvořené hranici se Slovenskem, vnitřní periferie na styku několika administrativních hranic). Jednotlivá modelová území prošla rozdílným historickým vývojem, což má také vliv na různé možnosti budoucího vývoje. Konkrétní možnosti dalšího vývoje modelových územích závisí na geografickém potenciálu daného území, přičemž klíčovou roli hraje poloha dané lokality.

Z provedeného terénního výzkumu vyplývá, že z vybraných modelových územích se jako nejvíce periferní jeví modelové území vnitřní periferie Třemšínsko (modelové území v našem vymezení bez přirozeného centra na styku tří administrativních jednotek – krajů). Velkou míru perifernosti prokazuje na druhém místě Jemnicko. Na druhé straně zbývající dvě modelová území mají relativně větší potenciál pro další rozvoj – na Českokrumlovsku je potenciál pro rekreaci a využití blízkosti hranic EU, resp. hranice s Rakouskem, další modelové území, Starý Hrozenkov, těží z lokalizace hraničního přechodu, který spolu s navazujícími službami přináší obyvatelům možnost zaměstnání a do obecní pokladny přináší peníze (daně, pronájem). I když zároveň může toto modelové území sloužit jako příklad území vnitřně silně polarizovaného (centrum – zázemí).

Jedním z nezanedbatelných faktorů, který ovlivňuje (resp. umožňuje nastartovat) další rozvoj v periferních oblastech, je i lidský faktor, resp. přítomnost klíčových osobností (starosta, obecní zastupitelé, místní podnikatelé), kteří jsou schopni, a především ochotni na rozvoji obce participovat, či jej dokonce iniciovat. Geografické výzkumy mohou být pro ně vodítkem, mohou doporučit další nasměrování budoucího vývoje těchto oblastí. Závěry z terénních šetření přispívají k přehodnocení teoretických přístupů ke studiu fenomenu periferie, zejména ve smyslu odklonu od převažující aplikace ekonomických hledisek jejich vymezení.

Literatura:

- BIČÍK, I., PERLÍN R., ŠEFRNA, L. (2001): Rozvoj povodí Kocáby. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 85 s.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. UK, Praha, 255 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 3, Praha, s. 241-254.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se záněžením na periferní oblasti. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 1-11.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2001): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Výzkumná zpráva GP GAUK 126/1998/M, Praha, 46 s.
- JERÁBEK, M. ed. (1999): Geografická analýza pohraničí České republiky. Pracovní texty WP 99:11, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 180 s.
- JERÁBEK, M., KUČERA, K., MÜLLER, B. (2000): Vnímání socioekonomického vývoje v česko-saském pohraničí – případová studie na lokální úrovni měst Kraslice – Klingenthal. Geografie – Sborník ČGS, 105, č. 1, s. 19-33.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. Geografie – Sborník ČGS, 106, č. 1, s. 12-24.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. In: Územní plánování a urbanismus, XV, č. 2, s. 67-72.
- VAISHAR, A. (1999): Region Kunštátu na Moravě – vnitřní periferie České republiky. In: Mariot, P.; Mikulík, O. eds.: Specifika transformačního procesu v zázemí velkých měst. Regiograph, Brno, s. 5-14.

- VAISHAR, A. ed. (2000): Vranov nad Dyjí/Jemnice: region v transformaci. Ústav geoniky AV ČR, pobočka Brno, 144 s.
- SPIŠIAK, P. (1994): Niektoré problémy pohraničných obcí (Rusovce, Jarovce, Čunovo – časti Bratislavy a obcí v Bielych Karpatoch). Geogr. informácie č. 3, katedra geografie Pedag. fakulty UKF, Nitra, s. 30-35.

Summary

CONTRIBUTION TO THE GEOGRAPHICAL RESEARCH ON PERIPHERAL REGIONS AT THE MICROREGIONAL LEVEL

The article deals with studying of peripheral regions at the microregional level. Its aim is to analyse and to compare the results of the field research done in four selected model regions localized in regions with different geographical conditions within Czechia. The further evaluation was aimed at determination of evolution possibilities of the model territories (for instance with the help of the SWOT analysis).

Each territory is specific by its geographic location, by diverse physical geographical conditions or by the historic evolution of the landscape settlement. It has its advantages and specific problems; therefore it is necessary to consider these given geographical conditions of individual microregions when looking for possibilities for their development.

Model territories were selected with the view to represent diverse geographic conditions (outer peripheries at the former „iron curtain“, outer peripheries at the newly formed border with Slovakia, inner peripheries at the contact of several administrative units). The individual model regions knew a different historical development, which also influence their different possibilities of further development. Concrete possibilities of a further development of the model regions depend on the geographical potential of the given territory, the main factor being the location of the given territory. An important part is played also by the human factor – local government, mayor and local council, as well as other important persons, especially their capacities and preparedness to take an active part in the development of the given territory. An attention is also paid to the subjective reflection of the model territory's population as to their perception of the peripherality.

The field research shows that out of the selected models regions, the most peripheral appears to be the Třemšínsko model region of the inner periphery (model region in our delimitation without any natural centre at the contact of three administrative units – regions). A great degree of periphericity is manifested also by the Jemnicko model region. On the other hand, the two remaining model territories manifest a relatively greater potential of further development – the Českokrumlovsko model region is good for recreation and can profit from the proximity of the border with the European Union and the border with Austria. The other model region – Starý Hrozenkov – profits from its border crossing which, together with the corresponding services bring jobs to the local population and money to the local budget (taxes, leases). However, this model territory can serve as an example of an internally strongly polarized territory (centre – background).

The field research shows that one of the significative factors influencing or enabling to start a further development in peripheral region is the human factor or the presence of key personalities (mayor, local councillors, local businessmen) which are able and above all willing to participate in the development of the municipality or even to initiate it. The geographic research may be for them a guideline; it can recommend the further orientation of the future development of these regions. The conclusions of the field research contribute to a re-evaluation of the theoretic approaches to the studies of the phenomenon of periphery, especially in the sense of a departure from the prevailing application of the economic viewpoints for their delimitation.

Fig. 1 – Map of the Czech Republic with localization of the model territories.

(Pracoviště autora: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2, e-mail: jancak@natur.cuni.cz.)

Do redakce došlo 25. 3. 2001